

чі на виробничу тематику, а потім розв'язати її. На уроках використувались раніше вказані прийоми. У контрольних класах вчителька при поясненні не виділяла головного, учні виконували вправи, але умови задач не складали. Одержані дані свідчать, що в експериментальних класах дієвість знань з цієї теми підвищилась на 31%, а в контрольних — лише на 3,4%.

Застосування на уроках вказаних дидактичних прийомів помітно сприяє міцності і дієвості знань учнів. Проте виникає запитання, а на скільки воно ефективне для учнів різної підготовки. З цією метою в двох експериментальних VIII класах СШ № 95 (вчителька — В. М. Гриньова) були виділені три групи учнів: сильні, середні, слабкі. Під час вивчення теми «Моль. Розрахунки за хімічними формулами та рівняннями» застосовувались ті самі дидактичні прийоми і були зроблені заміри на дієвість знань. Результати були такі (в %):

З наведеної таблиці видно, що дієвість знань в усіх учнів підвищилась у середньому на 16,1%, але нерівномірно. Особливо ефективним виявився вплив вказаних прийомів на сильних учнів. У них дієвість знань підвищилась на 20,8% і становила 95,8%. Трохи менший показник у слабких учнів — на 16,7%, хоч і став не дуже високим (50%), значно нижче середнього рівня (72,6%).

Групи учнів	Констатуючий зріз	Перший контрольний зріз	Другий контрольний зріз	Заключий зріз	Дієвість знань підвищилась на
Сильні	75,0	95,8	95,8	95,8	20,8
Середні	61,1	73,5	77,8	71,9	10,8
Слабкі	33,3	35,4	44,4	50,0	16,7
В середньому в 3-х групах	56,5	68,4	72,7	72,6	16,1

Як бачимо, застосування на уроках прийомів виділення головних, основних знань, установки на міцне їх запам'ятовування, систематизації й узагальнення знань, алгоритмізації дій, копіювально-відтворювальних та комбінаційних вправ справило помітний вплив на дієвість знань і слабких учнів. Усі ці прийоми діяльності викликали у них підвищений інтерес, увагу, вони інтенсивніше працювали на уроках. Разом з тим слабка попередня підготовка не дала їм змоги за короткий час зрівнятися із середніми учнями якістю знань, хоч потенціальні можливості у них, безумовно, є і при тривалому впливі вказаних факторів їхні знання можуть стати більш осмисленими, міцними і дійовими.

Таким чином, проблема забезпечення дієвості знань багатогранна. Ми вказали лише частину факторів, які допомагають її розв'язанню, а отже, і підготовці учнів до практичної діяльності після школи.

ДОМАШНЯ САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ

В. К. БУРЯК,

*кандидат педагогічних наук
(Криворізький педінститут)*

Однією з важливих умов успішного навчання школярів є раціональна організація самостійної навчальної роботи в класі і дома. Адже саме в процесі самостійного осмислення навчального матеріалу, опрацьованого на уроках, на позаурочних заняттях і дома, формуються вміння і навички розумової праці, відбувається засвоєння наукових знань, виховується інтерес до пізнавальної діяльності, до самоосвіти. Важливе значення у цьому має домашня навчальна робота школярів.

У статті «Методика задавання уроків додому» Н. К. Крупська зазначила: «Уроки, що задаються додому, мають велике значення. Правильно організовані, вони привчають до самостійної роботи, виховують почуття відповідальності, допомагають опановувати знання, навички». (Педагогічні твори в десяти томах, т. 3. К., 1963, с. 492). Досвід передових учителів підтверджує правильність висновків Н. К. Крупської. Так, розкриваючи методику роботи з дитячим і педагогічним колективами, В. О. Сухомлинський у книзі «Розмова з молодим директором» підкреслює: «Наші багаторічні спостереження показують, що якраз невміння виконувати домашнє завдання і взагалі працювати дома породжує велику строкатість у знаннях учнів: одні йдуть попереду, інші відстають» (Вибрані твори в п'яти томах, т. 4. К., 1977, с. 597).

Однак, якщо в організації класних занять наша школа може похвалитися певними досягненнями, то цього, на жаль, поки що не можна сказати про організацію домашньої роботи учнів.

Уміння працювати дома у школярів виховуються з першого класу, і вже до IV—V класів діти мають оволодіти елементарними навичками, виробити в собі посидючість і систематичність у виконанні домашньої роботи. У V—VIII класах вона ускладнюється, в учнів шліфуються навички розумової праці. Ось чому починати формування умінь і навичок навчальної праці треба з початкових класів і особливо серйозну увагу приділити їм у ході організації домашньої навчальної діяльності школярів.

Відвідуючи уроки вчителів, ми часто маємо справу з таким фактом, коли домашні завдання задають в останні хвилини заняття, при цьому вчитель указує лише сторінки підручника, параграфи, номери вправ чи задач. Пропонуючи прочитати матеріал за підручником, учителі, як правило, не визначають запитань, над якими треба подумати, часто формулюють домашнє завдання надто лаконічно, без якого-небудь інструктажу, а частина їх взагалі не практикує індивідуальних домашніх завдань. У результаті для деяких учнів завдання виявляються непосильними, дуже часто навіть контроль за виконанням їх відбувається не досить організовано. Це пояснюється відсутністю в учителів ясного уявлення про те, що слід розуміти під культурою розумової праці школяра.

Треба сказати, що коли йдеться про культуру розумової праці, то, як правило, розуміють дві сторони, що становлять її суть, — внутрішню і зовнішню. До внутрішньої відносять уміння і навички активної мислительної діяльності учнів — уміння порівнювати, аналізувати, робити самостійні висновки, спостерігати, знаходити головне у виучуваному матеріалі. Зовнішня сторона культури розумової праці включає в себе навички й уміння організаційного характеру: організувати свою працю, своє робоче місце, орієнтуватися в книгах, довідковій літературі, вести необхідні записи, конспекти, тези, користуватися каталогами, бібліографічними покажчиками; раціонально розташовувати записи, робити креслення, читати схеми, таблиці, додержуватись режиму дня, контролювати свою роботу.

Протягом ряду років ми спеціально вивчали організацію домашньої навчальної праці учнів. Дослідженням охопили 30 класів із п'яти середніх шкіл, в яких налічувалося 1134 учні; у ньому брали участь також 328 учителів та вихователів груп продовженого дня. Шляхом спостережень, бесід та анкетування учнів і їхніх батьків ознайомилися з режимом дня школярів, умовами виконання домашніх завдань, тривалістю роботи, вмінням читати підручники, складати план відповіді на запитання, правильно будувати свою відповідь. З'ясували також, чи обізнані учні з раціональною організацією розумової праці.

Відомо, що чіткий розпорядок дня, тобто праці і відпочинку, загальна завантаженість навчальними і ненавчальними заняттями справ-

ляють істотний вплив на якість виконання домашніх завдань, на працездатність учнів.

Вивчаючи тривалість праці школярів над домашніми завданнями, ми виходили з норм витрат на них робочого часу, які були визначені в дослідженнях гігієністів. Так, Г. Н. Сердюковська і С. М. Громбах вважають, що для першокласників нормальна тривалість приготування домашніх завдань становить від 45 хв до 1 год; для учнів II класів — від 1 год до 1 год 30 хв; для учнів III—IV класів — від 1 год 30 хв до 2 год; для учнів V—VII класів — від 2 год до 2 год 30 хв; для учнів VIII класів — 3 год (див.: Сердюковская Г. Н., Громбах С. М. Гигиеническая оценка обучения учащихся в современной школе. М., 1975, с. 17). Одержані матеріали ми звели в таблицю 1*.

Таблиця 1

Класи	Кількість учнів	Час, витрачений на підготовку домашніх завдань									
		2—2,5 год		1 год		1,5 год		3—3,5 год		4—5 год	
		к-сть осіб	в %	к-сть осіб	в %	к-сть осіб	в %	к-сть осіб	в %	к-сть осіб	в %
V	153	72	47,0	10	6,6	23	15,0	34	22,2	14	9,2
VI	158	74	46,8	7	4,5	23	14,5	41	25,9	13	8,3
Примітки		Встановлена норма		Нижче встановленої норми				Вище встановленої норми			

Із наведених у таблиці даних видно, що тільки 47% учнів V класів витрачають на підготовку домашніх завдань установлену гігієністами норму часу; 53% їх витрачає або нижче встановленої норми на 1 год, або вище на 2—2,5 год. Тільки 46,8% учнів VI класів витрачають на підготовку домашніх завдань установлену гігієністами норму часу; інші ж виконують ці самі завдання або на годину раніше (19%) або на 2—2,5 год пізніше, ніж треба (34,2%).

Як відомо, від часу, що його витрачають школярі на приготування домашніх завдань, значною мірою залежить загальний успіх у навчанні. Ось чому ми вирішили простежити залежність успішності учнів від тривалості приготування ними домашніх завдань. Ми окремо ознайомилися з режимом тих, хто вчиться на «4» і «5», і тих, хто вчиться на «4» і «3», визначили тривалість виконання домашніх завдань першими й другими. Залежність успішного учіння школярів від тривалості їхньої праці над домашніми завданнями можна побачити в таблиці 2 (середнє

Таблиця 2

Класи	Успішність учнів	Кількість учнів	Час, витрачений на підготовку домашніх завдань									
			1 год		1,5 год		2—2,5 год		3—3,5 год		4—5 год.	
			к-сть осіб	в %	к-сть осіб	в %	к-сть осіб	в %	к-сть осіб	в %	к-сть осіб	в %
V на «4» і «5»	86	5	5,8	15	17,4	41	47,6	25	29,2	—	—	
V на «4» і «3»	67	4	5,9	12	17,9	31	46,3	19	28,3	1	1,6	
VI на «4» і «5»	59	2	3,5	9	15,2	30	50,8	13	22,0	5	8,5	
VI на «4» і «3»	99	5	5,0	14	14,2	44	44,5	28	28,3	8	8	
Примітки		Нижче встановленої норми				Встановлена норма		Вище встановленої норми				

* До цієї та інших таблиць включені класи, в яких одержані середні показники. Ці дані характерні для всіх 30 класів п'яти шкіл. Відхилення даних, одержаних в інших класах, від даних, наведених у таблиці, не перевищує 1,5%.

відхилення даних, одержаних в інших класах, від даних, наведених у таблиці, не перевищує 1,2%).

Із наведених у таблиці даних можна зробити висновок, що майже половина п'ятикласників, які навчаються на «4» і «5», виконують домашні завдання у встановлений гігієністами час. Позитивним є і те, що 23,2% учнів цієї групи виконують домашні завдання за більш короткий відрізок часу (за 1—1,5 год). Проте майже третина учнів витрачає на підготовку домашніх завдань таку кількість часу, яка перевищує норму більше, ніж на годину. Це є свідченням того, що і в учнів, які добре встигають, недостатньо вироблені навички і вміння самостійної навчальної роботи.

Особливо насторожують дані таблиці про п'ятикласників, які навчаються на «4» і «3». Менше половини їх виконують домашні завдання за встановлену норму часу; третина ж витрачає для цього від 2 до 3 год; а 23,8% учнів цієї групи готують домашні завдання за час, нижчий встановленої норми.

Наведені цифри свідчать, що для третини учнів, які встигають посередньо, домашні завдання виявляються, очевидно, дещо складними. Особливо слід відмітити такий тривожний факт, як наявність значної кількості учнів з тих, що вчать посередньо, які витрачають на підготовку уроків усього 1—1,5 год. Таке може бути лише за умови поверхового сприйняття ними навчального матеріалу.

По суті подібні висновки ми зробили, аналізуючи одержані дані щодо витрати часу на виконання домашніх завдань і шестикласниками.

Як свідчать спостереження гігієністів, психологів і дидактів, загальна працездатність учнів, глибина засвоєння ними програмового матеріалу в класі і дома перебувають у прямій залежності від їхнього загального психо-фізичного стану, а останнє — від нормального способу життя школярів, від режиму праці і відпочинку.

Відомо, що на функціональний стан організму негативний вплив справляє насамперед недосипання. Так, в учнів молодшого шкільного віку при скороченні тривалості сну до 7,5—8 год відзначаються несприятливі зрушення в центральній нервовій системі і показники, що характеризують рівень працездатності, стають нижчими на 30% порівняно з дітьми, сон яких відповідає віковій нормі,— 10 год; недосипання на 1,5—2 год знижує показники працездатності і в підлітків (див.: Сердюковська Г. Н., Громбах С. М. Гигиеническая оценка обучения учащихся в современной школе, с. 32). Зважаючи на це, ми спеціально провели анкетування 1134 учнів щодо тривалості їхнього сну; одержані дані пов'язали з успішністю в учінні і виявили значні відхилення від гігієнічних норм. У наведеній таблиці 3 подані дані лише по V класах.

Таблиця 3

Успішність учнів	К-сть учнів	Додержуються режиму сну		Не додержуються режиму сну	
		к-сть учнів	в %	к-сть учнів	в %
на «4» і «5»	86	72	83,7	14	16,3
на «4» і «3»	67	52	77,6	15	22,4

Як видно з таблиці, кількість п'ятикласників, які страждають від систематичного недосипання, у другій групі (навчаються на «4» і «3») значно більша, ніж у першій, що пояснюється, головним чином, більшим нервовим напруженням, яке вони відчувають у навчальній роботі.

На працездатність дітей позитивний вплив справляє активний відпочинок на свіжому повітрі, тому гігієністи рекомендують перед виконанням домашніх завдань займатись рухомими іграми, працею в саду, на присадибній ділянці, прогулянкою від 1 до 1,5 год. Протягом дня дитина 12—13 років повинна відпочивати на свіжому повітрі від 1 до 2—2,5 год.

Тим часом спостерігаються великі відхилення від цих гігієнічних норм. Так, лише 35,3% учнів V класів, які добре навчаються, відпочивають на свіжому повітрі перед виконанням домашньої роботи 1—1,5 год, а 64,7% починають виконувати домашні завдання зразу ж після школи (без прогулянки). Лише 34,7% п'ятикласників, які навчаються на «4» і «3», перед виконанням домашніх завдань відпочивають на свіжому повітрі протягом 1—1,5 год, а 65,3% цієї вимоги не виконують.

Дуже важливо, щоб підліток гуляв на повітрі і після приготування домашніх завдань (особливо перед сном), але і цієї норми дотримуються далеко не всі школярі. Так, 31,7% учнів, які добре вчаться, після приготування уроків відпочивають на свіжому повітрі 1 год, 38,8% — 2 год; не гуляють зовсім 29,5%. 40,5% учнів, які вчаться посередньо, після виконання домашніх завдань відпочивають на свіжому повітрі додатково 1 год, 42% — 2 год; не відпочивають зовсім 17,5% учнів.

Як бачимо, чверть учнів V—VI класів не відпочивають або майже не відпочивають активно на свіжому повітрі. Це, безперечно, негативно позначається на їхньому фізичному стані і на працездатності.

Велике значення має правильна організація вільного часу учнів. Вкрай важливо, щоб використання його сприяло повному відпочинку школяра і в той же час розвитку його здібностей, збагаченню знань. Тому необхідно заповнити вільний час учнів, за бажаннями та інтересами, розумним читанням, рухомими іграми, працею (в тому числі домашньою та громадсько корисною), спортивними заняттями. Наші спостереження за життям школярів і бесіди з ними, їхніми батьками і вчителями показали, що більше половини добре встигаючих учнів у вільний час читають книги, допомагають батькам по господарству, переглядають телепередачі, займаються музикою, спортом. Учні тих же V—VI класів, які вчаться посередньо, також у вільний час займаються temi самими справами, що і їхні сильніші ровесники. Дослідження показало, що таких учнів і в тій і в іншій групі приблизно половина. Те, що в іншій половини школярів вільний час не використовується раціонально, пояснюється неправильним плануванням розпорядку дня.

Однією з головних причин невиконання учнями домашніх завдань є нерозуміння ними мети і змісту завдання; на другому місці — невміння правильно розподілити свій час, а звідси — нестача його на виконання всіх домашніх завдань; на третьому місці — відсутність контролю вчителів, внаслідок цього багато хто з учнів не записує змісту домашньої роботи в щоденник чи зошит, потім забуває, що необхідно зробити, і, зрештою, — не виконує її. У частини п'ятикласників причиною невиконання домашніх завдань є відсутність волі, невміння перебороти свої бажання зайнятися чимось іншим, перебороти лінощі, інертність. Такі самі причини невиконання домашніх завдань спостерігаємо і в шестикласників.

В успішній підготовці домашнього завдання провідне місце належить умінню учнів розподіляти свій час на підготовку кожного предмета в цілому, а також окремих завдань. При цьому школярі мають дотримуватися таких правил:

1. З кожного предмета слід вдумливо, уважно вивчити зміст навчального матеріалу, розібратися в ньому, запам'ятати і зуміти його розповісти.

2. Засвоївши теоретичний матеріал, необхідно спробувати мислено застосувати одержані знання на практиці (під час розв'язання задачі, виконання вправ, підготовки матеріалів для доповіді чи повідомлення і т. п.) на задану тему.

3. Виконуючи домашнє завдання з кількох предметів, слід важкі

і легкі предмети готувати по черзі. Це забезпечить активізацію мислительної діяльності і більш глибоке засвоєння виучуваного.

Вивчаючи матеріал, необхідно додержуватися такого порядку: спочатку прочитати його повільно; читаючи вдруге, продумувати важкі місця, ставлячи до них запитання, виділяючи головні, вузлові думки; якщо трапляється формула (правило, визначення тощо), то її слід записати в зошит; слід продумати і скласти план прочитаного, а потім за ним переказати виучуване (див.: Немитченко Ю. Руководство учителя домашней работой учащихся.— Народное образование, 1976, № 1, с. 64).

Однак, як з'ясувалося із бесід з учнями, їхніми батьками та з відповідей школярів на відповідне запитання анкети («Чи додержуєшся ти певного порядку під час виконання всіх домашніх завдань і з одного предмета?»), більше половини учнів V—VI класів відповіли, що спочатку виконують усі письмові завдання (вправи, задачі, приклади, твори), а потім усні, не чергуючи важких предметів з легкими. При цьому в середньому дві третини часу вони витрачають на підготовку «головних» предметів (мов і математики) і лише третину — на всі інші предмети.

Так, лише 48,8% учнів V класу, які вчать на «4» і «5», додержуються правильного порядку у виконанні домашніх завдань; 51,2% виконують їх безсистемно. Значно вищий процент п'ятикласників, що не додержуються правильного порядку у виконанні домашніх завдань, у групі, до якої належать учні, що навчаються на «4» і «3», їх 60,3%; і лише 39,7% готують домашні уроки правильно.

Не кращі справи і в учнів VI класів. Так, тільки 44,5% школярів, які встигають на «4» і «5», додержуються правильного порядку; 55,5% цього не додержуються. 43,4% шестикласників, що вчать на «4» і «3», порушують порядок виконання домашніх завдань, 16,2% ніякого порядку не додержуються і лише 40,4% учнів правильно виконують домашні завдання.

Багато учнів V—VI класів не вміють працювати з підручниками.

Так, 32,2% добре встигаючих п'ятикласників читають весь заданий для вивчення текст одразу, 67,8% читають його лише по частинах. При цьому ставлять запитання 60,7% учнів, користуються чернетками 66,6%, роблять виписки 35,7%, складають план опрацьованого матеріалу 53,5%; у більшості п'ятикласників (90,4%) провідне місце у прийомах навчальної праці займають переказ прочитаного вголос і виділення головної думки.

А ось яка картина постала перед нами, коли перевірили п'ятикласників, які навчаються на «4» і «3»: лише 40,5% їх читають весь текст одразу, 59,5% читають текст тільки по частинах; ставлять запитання 47,8%, складають план 37,5%, виділяють головну думку 52,1%, користуються чернетками 60,8% і переказують виучуваний матеріал вголос 71%.

Зіставляючи наведені дані, неважко зробити висновок, що кількість п'ятикласників, які встигають на «4» і «3» і володіють навичками раціональної навчальної праці, значно менша, ніж тих, хто вчиться на «4» і «5». Так, серед посередньо встигаючих учнів кількість тих, які ставлять запитання до прочитаного тексту, на 12,9% менша, ніж серед тих, які встигають на «4» і «5»; відповідно на 31,8% менше тих, хто виділяє головну думку у виучуваному матеріалі, на 16% менше — хто складає план прочитаного, на 19,4% менше — хто переказує вголос.

Цікаві також дані про те, які прийоми навчальної праці користуються у п'ятикласників найбільшою популярністю, тобто які з них вони застосовують найчастіше. В учнів, які вчать на «4» і «5», на першому місці — переказування тексту вголос, на другому місці — виділення головної думки, на третьому — читання за частинами, на чет-

вертому — використання чернетки, на п'ятому — постановка запитань, на шостому — складання плану, на сьомому — виписування цитат, на восьмому — читання всього тексту одразу.

Отже, сильніші п'ятикласники слабо володіють такими ефективними прийомами навчальної праці, як використання чернеток під час підготовки домашніх завдань, придумування запитань до прочитаного, складання плану, виписування цитат, правил, формул; більшість учнів цієї групи не вміє правильно працювати з підручниками, використовуючи тільки такі прийоми, як читання всього тексту відразу або читання за частинами, не поєднуючи ці два види читання в один процес (до речі, звідси й недоліки, що їх ми виявили під час дослідження); багато учнів не продумують важких місць, що трапляються у тексті, не виділяють головних думок, не складають плану прочитаного, не ставлять до нього запитань, не роблять виписок найбільш важливих положень виучуваного.

П'ятикласники, які встигають на «4» і «3», найчастіше користуються такими прийомами навчальної праці, як переказ прочитаного вголос, використання чернетки, виділення головної думки, рідше — складають план виучуваного матеріалу, добирають до нього запитання, роблять виписки важливих думок; учні цієї групи також не вміють працювати з текстом: 41,5% їх читають текст одразу, 58,5% — за частинами; але ті й ті не поєднують ці два види роботи над текстом в один процес.

Значно краще працюють над виучуваним текстом учні VI класів, але й тут виявлені значні недоліки. 32,2% тих, хто навчається на «4» і «5», читають весь текст одразу; 28,8% — лише за частинами. Але 39% учнів цієї групи поєднують названі роботи в один процес, тому вони частіше користуються такими прийомами навчальної праці, як постановка запитань до тексту, складання плану прочитаного, використання чернеток. 40,6% учнів цієї групи роблять виписки найважливіших питань тексту, однак провідне місце в прийомах навчальної праці і в цих учнів посідає виділення головної думки прочитаного та переказ вголос.

Незначні зрушення в роботі над виучуваним текстом спостерігаються в учнів VI класів, які встигають на «4» і «3». Зокрема, 31,3% їх читають текст весь одразу, 49,4% — за частинами і лише 19,1% учнів цієї групи читають текст спочатку весь, а потім за частинами. Провідне місце у навчальній праці шестикласників цієї групи займають такі прийоми, як виділення головної думки, використання чернеток, переказ тексту вголос і значно рідше — постановка запитань, складання плану, виписування найбільш важливих положень тексту.

Отже, вивчивши стан домашньої навчальної праці учнів V і VI класів, ми виявили такі недоліки в її організації:

1. Третина учнів систематично перевантажена домашніми завданнями, тому витрачає на їх виконання на 1—2,5 год більше встановленої норми; 26,1% учнів на підготовку домашніх завдань витрачають на 1—1,5 год менше встановленої норми.

2. Кількість учнів, які недосипають щодня до двох з половиною годин, значно більша серед тих, які навчаються на «4» і «3», ніж серед учнів, що навчаються на «4» і «5».

3. Дві третини п'яти- і шестикласників не виконують рекомендацій гігієністів щодо додержання режиму активного відпочинку на свіжому повітрі.

4. Головними причинами невиконання домашніх завдань є: а) нерозуміння учнями мети і змісту заданого додому; б) невміння школярів раціонально розподілити свій час.

5. Близько 50% учнів, які навчаються на «4» і «5», і 60,3% тих, хто встигає на «4» і «3», не додержуються чіткого порядку під час виконання всього домашнього завдання.

6. Майже всі п'ятикласники і частина шестикласників не вміють працювати з текстом підручників, не володіють ефективними навичками навчальної праці.

Усуненню зазначених недоліків сприятиме насамперед серйозне вивчення шкільних підручників і розробка методики роботи з ними, а також підготовка індивідуальних завдань для учнів. Наприклад, у багатьох підручниках дається система завдань (вправ) для самостійної класної і домашньої роботи школярів. Ми вивчали такі завдання, вміщені в підручниках ботаніки (V клас), фізики (VI—VII класи), хімії (VII клас). Аналіз показав, що вимоги, поставлені в них, надто обмежені. У більшій частині їх вимагається просте запам'ятовування і механічне застосування знань у поданих вправах. Завдання і вправи, які націлювали б учнів на застосування аналітичних навичок, синтезування, порівняння і зіставлення (логічного поділу текстів, виділення головних думок, висловлення свого ставлення до прочитаного, роботу зі словником і т. д.), одиничні. Причому завдання, що не вимагають від учнів великого мислительного напруження, переважають у підручниках як для молодших, так і для старших класів. Безсумнівно, що коли вчителі задаватимуть для домашньої роботи школярам завдання лише за підручником, не збагачуючи їх власними творчими вправами, то це мало вплине на розвиток навичок самостійної розумової праці.

У цьому зв'язку доречно згадати, як високо оцінював такі домашні завдання, що розвивали б самостійне мислення учнів, формували культуру їхньої розумової праці, В. О. Сухомлинський. «Домашня робота,— писав він,— це розвиток, поглиблення знань, удосконалення уміння вчитися, підготовка до оволодіння знаннями в класі... Аналіз, дослідження, порівняння — ці форми активної розумової праці повинні пронизувати домашні завдання, які б поєднували в собі читання книги із спостереженням і працею» (Вибрані твори в п'яти томах, т. 4, с. 597).

Таким чином, домашні завдання мають бути різноманітними. Ось який характер можуть мати завдання, наприклад, з фізики:

1. Виготовлення зразків мір — довжини і об'єму (для створення повного уявлення про величину мір).

2. Виміри (прямі і посередні) різних величин, які широко застосовуються в побуті.

3. Вивчення фізичних властивостей деяких тіл і речовин (для створення досить повних уявлень про їх властивості).

4. Проведення за допомогою побутових предметів і приладів фізичних дослідів, які б повторювали експеримент у класі або розвивали бачене і почуте на уроках.

5. Вивчення деяких конструкцій технічних об'єктів та пристроїв, які ввійшли у побут сучасної людини (для наочного з'ясування прикладного значення фізики).

6. Спостереження і вивчення фізичних процесів, що протікають у природних умовах.

7. Виготовлення ряду найпростіших приладів.

8. Вивчення деяких найпростіших інструментів, що є дома, і практично важливих прийомів роботи з ними.

Крім того, з учнями має проводитися і велика виховна робота. Так, учителі-предметники мають інструктувати їх, як найдоцільніше розподілити час на виконання завдань з різних дисциплін, а класні керівники — проводити бесіди на теми: «Режим дня школяра і його значення», «Як правильно виконувати домашні завдання», «Як опрацьовувати тексти підручників», «Як працювати з додатковою літературою», «Як користуватися довідковою літературою і каталогами» та ін.

У процесі класних занять учителям особливу увагу необхідно звер-

тати на формування в учнів раціональних навичок розумової праці (як працювати з підручником, поділяти матеріал на смислові частини, складати план і добирати запитання до прочитаного, виділяти головні думки, самостійно робити висновки з прочитаного і підтверджувати їх), тобто вводити у домашню роботу учнів такі завдання, які б ставили їх в умови максимальної самостійності, спонукали використовувати на практиці всю суму знань і навичок, засвоєних раніше, і щоб успішне виконання їх супроводжувалося максимальним розумовим напруженням.

Говорячи про керівництво домашньою самостійною роботою учнів, Н. К. Крупська звертала особливу увагу на організацію контролю за виконанням домашніх завдань. Нині вчителі користуються різними видами такого контролю, як-от: фронтальна перевірка, виклик до дошки, виконання індивідуальних завдань, записаних на картах, тощо. Раціональним способом перевірки знань на уроках є також перевірні запитання, виражені у відповідях на запитання, заздалегідь написані на дошці чи на спеціальному плакаті (таблиці). Відповіді учнів нумеруються відповідно до номерів запитань.

Систематичний контроль за виконанням домашніх завдань сприяє не тільки міцнішому засвоєнню програмового матеріалу, а й своєчасному виявленню прогалин у знаннях школярів та усуненню виявлених недоліків.

Підсумовуючи все сказане, вважаємо за потрібне підкреслити необхідність розширення впливу вчителів на організацію навчальної домашньої праці учнів, що допоможе розвитку їхніх інтелектуальних сил, формуванню вмінь і навичок самостійної навчальної діяльності.

НОВІ КНИГИ ВИДАВНИЦТВА «РАДЯНСЬКА ШКОЛА»

Вовкотруб М. П., Макаренко В. М. **Мінеральні добрива.** 128 с. 30 к.

У посібнику розглядаються основні питання класифікації способів виробництва і застосування найважливіших мінеральних добрив. Дається матеріал про хімічні властивості добрив, їх значення і роль у життєдіяльності рослин.

Гармаш І. І. **Занимательная автоматика.** 168 с. 25 к.

У книжці в популярній формі розповідається про минуле, сучасне і майбутнє автоматички, пропонується розв'язати технічні задачі й головоломки, зробити автоматичні саморобки.

Асеев Ю. С. **Шедеври світової архітектури.** 88 с. 85 к.

Книжка знайомить читачів з найвидатнішими творами світової і вітчизняної архітектури від античних часів до ХХ ст. Автор розповідає про пам'ятники та ансамблі і їх творців — архітекторів. Книжка ілюстрована кольоровими і чорно-білими фотографіями.

За чисте небо, воду, землю. Книжка для читання німецькою мовою в 10 класі. 128 с. 20 к.

Книжка містить цікавий пізнавальний матеріал про охорону навколишнього сере-

довища в нашій країні та в країнах соціалістичної співдружності, про тварин, занесених до міжнародної «Червоної книги», про різні заповідники. Подано посторінкові коментарі й словник.

Іванов А. С., Проказа А. Т. **Книжка для читання з фізики. 8 клас.** 240 с. 50 к.

Книжка є доповненням до підручника «Фізика, 8 клас» і призначається для позакласного читання учнями, що цікавляться фізикою. Поданий у книжці матеріал пов'язаний з технікою, науково-технічним прогресом. Наводиться багато цікавих прикладів з різних галузей науки й техніки. Буде корисною для учнів класів з поглибленим вивченням фізики, а також тих, хто вивчає відповідні факультативні курси.

Кобзарь Б. С. **Учебно-воспитательный процесс в школах и группах продленного дня.** 176 с. 55 к. (Педагогическая б-ка).

У книжці розглядаються організаційно-педагогічні основи розвитку шкіл і груп продовженого дня, питання оптимізації навчально-виховного процесу, організації позакласної діяльності учнів, координації спільної діяльності школи, сім'ї й громадськості, управління школами продовженого дня.